

Per ina bilinguitad equilibrada

Tar la dieta «LR 2019» han ins mussà colur

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Ils 11 da zercladur 2016 a Cuira è sa splegada la dieta «LR 2019» (v. La Quotidiana dals 10). La sesida da la damaun han frequentà var 100 personas en l'aula da la Scola auta pedagogica (SAPGR); quai demussa che bleras Rumantschas e blers Rumantschs han quità dal futur da lur linguatg, ina da las linguas naziunalas svizras.** Referi han ils giurists *Curdin Bisaz* ed *Andreas Glaser* (Center per la democrazia, Aarau) e la romanista e sociolinguista *Barbla Etter* (Universitad da Friburg). Sin quai han ins discutà ils referats; tranter ils nundumbraivels votums ston ins relevar quels da *Romedi Arquint*, anteriur parsura da la Lia Rumantscha (LR) ed autur da «Plädoyer für eine gelebte Mehrsprachigkeit» (v. La Quotidiana dals 11 da november 2014), e dal sociolinguist *Gian Peder Gregori* (SAPGR). Suentermezdi han tschintg gruppas da lavur discutà las diesch tesas da la LR. L'autur da questas lingias ha lura fatg part da la gruppa deditgada a la bilinguitad ed a la traducziun rumantscha da texts uffizials (tesas VIII e X). I suondan rapports davart la sesida da la damaun e la gruppa da lavur surmenziunada.

Dumondas e cumpetenzas

Ils referats han mussà ch'ins possia interpretar a moda differenta pliras dumondas davart la LR. Tge munta «uniuns affiliadas»? Tgi decida quai? Tge status ha per exempel la Gruppa rumantscha dal cussegli grond? Co pon ins eruir l'opiniun da Rumantschas e Rumantschs? Tgi duess far part d'in parlament rumantsch? Etter ha criticatg la moda e maniera co ch'ins ha stgaffi la citad fusiunada da Glion (v. La Quotidiana dals 8 da matg, p. 2), punctuond

ch'ins duaja mintgatant cumbatter per defender ina lingua smanatschada. Co pudess ins augmentar valur e renum dal rumantsch? Mintga scola media en l'intschess rumantsch duess porscher ina matura bilingua cun rumantsch; ma tscherta glied para da laschar valair mo duas linguas, l'anglais american ed il «Züritütsch». Romedi Arquint ha intuonà che minoritads linguisticas duessan decider a moda autonoma da dumondas impurtantas per ellas sezzas, sco per exempel la derasaziun d'ina tala matura. Parsura *Johannes Flury* ha declerà a La Quotidiana (10 da zercladur, p. 3): «Par exaimpel as poja pretender cha'ls Rumantschs hajan il dret dad uras supplementaras linguisticas, sco cha quai es il cas pels esters gnüts pro in Svizra, e quai dapertuot ingio cha ün numer minimal d'uffants es ragiunt.» Igl è cler che la LR duess resguardar dapli la diaspora rumantscha en citads alemanas, tant pli che classas da rumantsch resguardadas da las autoritads localas en naschidas a Cuira, Turitg e Basilea.

Cumbatter per domenas da diever

La gruppa da lavur per VIII e X ha tratà las dumondas suandontas:

– «Tge fa propi senn da metter a disposiziun u da translatar en rumantsch e tge betg?» (VIII).

– «Pli fitg che questa bilinguitad u trilinguitad vegn vivida a moda natirala e spontana e pli fitg ch'ins senta il rumantsch sco plivalur?» (X).

A l'emprima dumonda han respundi a moda clera e persuasiva G. P. Gregori e *Georges Darms*, anteriur docent da rumantsch a l'Universitad da Friburg. Mintga domena da diever en pli schlargia la plivalur d'in linguatg. Renunziar ad ina domena percunter smiunescha la cumpetenza da la cuminan-

za linguistica. La tesa X ha instradà ina vasta discussiun. Gregori ha punctuà ch'ins duaja distinguer cleramain tranter la bilinguitad individuala e quella d'ina gruppa. L'emprima enritgescha la persuna che la posseda e che dispona perquai da dus codes linguistics per s'exprimer. La bilinguitad collectiva è privlusa perquai ch'ella favurisescha la gruppa ferma e discriminescha la flai-vla. Quai sa per atgna experientscha mintga uman rumantsch che pondere-scha: El sto adina puspè renunziar a duvvar sia lingua e s'exprimer per tu destg, il linguatg ch'el ha stuì imprend-der. Ins ha discutà manidlamain la situaziun en la scola bilingua da Samedan e la difficultad da chattar magistraglia bilingua per ses stgalim superiur. Quai conferma plainamain il postulat da Barbla Etter: Il chantun sustegna finanzialmain ils gimnasis grischuns e duess perquai als obligar da pinar per la matura bilingua cun rumantsch. L'autura ha surpiglià la critica relativa da l'antieriur cuss. naz. *Martin Bundi*: «La scola media claustrala da Mustér, en il territori da tschep rumantsch, ha fin ussa refusà sistematicamain d'introducir ina tala matura bilingua che muntass in avantatg prezios per la giuventetgna studiosa da la regiun*». Quai fiss il duair da la LR da far il squitsch basegnaivel sin las autoritads responsablas per cuntanscher l'introducziun d'ina matura bilingua cun magistraglia cumpetenta en ils gimnasis correspundents. In'eventuala referma da la LR bunamain tschientenara (1919–2019) duess legitimar lez-za per cumbatter a favur da talas mesiras.

* **Martin Bundi, Zur Situation des Rätoromanischen in Graubünden. Turitg (Vertex, ISBN 978-3-035-05146-1) 2014, p. 28.**